

JAN KLUZA

Uniwersytet Jagielloński

INTERTEMPORALNE ASPEKTY NOWELIZACJI KODEKSU POSTĘPOWANIA KARNEGO Z LAT 2015-2019

1. WSTĘP

Kodeks postępowania karnego w ciągu ostatnich kilku lat był ustawą, która przechodziła wiele gruntownych nowelizacji obejmujących swoim zakresem szereg przepisów. Zasadnicze znaczenie z tego punktu widzenia miały trzy nowelizacje, które stanowiły całościową reformę procedury karnej – z 2013 r.¹, która uzupełniona została kolejną nowelizacją z 2015 r.², następnie nowelizacja z 2016 r.³ oraz ostatnia duża nowelizacja z 2019 r.⁴ Każda z nich wprowadzała, zmieniała lub uchylała kluczowe instytucje w procesie karnym, w związku z czym na gruncie kolejnych zmian przepisów pojawiły się wątpliwości co do stosowania w realiach konkretnej sprawy poszczególnych norm. Częste i następujące po sobie w stosunkowo niedługim czasie nowelizacje, lakoniczność uregulowań

¹ Ustawa z 27 września 2013 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1247); dalej: „nowela lipcowa”.

² Ustawa z 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 396).

³ Ustawa z 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 437); dalej: „nowela kwietniowa”.

⁴ Ustawa z 19 lipca 2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1694).

przejściowych co do kolejności stosowania ustaw oraz możliwość przyjęcia różnych ich wykładni prowadziła do powstania wątpliwości co do stosowania znowelizowanych przepisów.

2. NOWELIZACJE PROCESU KARNEGO A ZASADA NIEDZIAŁANIA PRAWA WSTECZ

W przeciwieństwie do prawa karnego materialnego, w procesie karnym brak jest regulacji na wzór art. 4 k.k., która w sposób wyraźny regulowałaby następstwa nowelizacji kodeksu postępowania karnego w stosunku do toczącego się już postępowania. Ze względu na częste zmiany procedury karnej zagadnienie to powinno mieć jednak zasadnicze znaczenie⁵. Prawo procesowe podlega płynącej z Konstytucji RP ogólnej zasadzie *lex retro non agit*, co uzasadnia się jego silnym powiązaniem z przepisami prawa karnego materialnego, w którym zakaz retroakcji jest jednym z jego fundamentów⁶. Podkreśla się, że każda zmiana prawa „może być oceniana w perspektywie konstytucyjnej, zwłaszcza gdy ma odniesienie do aktualnego układu stosunków społecznych”⁷. Niewątpliwie zaś odniesienie takie zachodzi w przypadku toczącego się procesu karnego, w trakcie którego dochodzi do zmian przepisów kodeksu postępowania karnego. W związku z tym zmiany przepisów procesowych muszą brać pod uwagę należytą ochronę wartości konstytucyjnych, chronionych przez prawo karne, z czym wiąże się kwestia rzetelnego i sprawiedliwego przebiegu procesu karnego⁸.

Zasadą jednak w procesie karnym jest, że nowa ustawa, a zatem także nowelizacja obowiązującej ustawy, obejmuje również już toczące się

⁵ Zob. P. CZARNECKI, A. MATUKIN, *Intertemporalne aspekty obowiązywania ustawy karnej procesowej – zarys problematyki*, «Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych» XIV.1/2010, s. 184-186.

⁶ P. HOFMAŃSKI, S. WALTOŚ, *Proces karny. Zarys systemu*¹³, Warszawa 2016, s. 148-149.

⁷ W. WRÓBEL, *Zasady intertemporalne w prawie karnym procesowym*, Kraków 2017, s. 67.

⁸ *Ibidem*, s. 68.

postępowanie⁹. Według Piotra Hofmańskiego i Stanisława Waltosia nie prowadzi to do złamania zakazu retroakcji, ponieważ „skutkiem zmiany ustawy procesowej w toku procesu i kontynuacji procesu według nowej ustawy [jest stosowanie nowej ustawy] do rozpoznania sprawy o przestępstwo popełnione w czasie obowiązywania starej ustawy procesowej”¹⁰, co jest wyrazem uznania za ważniejszą zasady *tempus regim actum* (czas rządzi czynnością prawną) i w tym zakresie mają charakter retrospektywny, a nie retroaktywny¹¹. Ze względu na rozciągłość czasową konkretnego postępowania karnego Marian Cieślak wyróżnił trzy możliwości rozwiązania kolizji między dotychczasowym a nowym stanem prawnym – zasadę stosowania ustawy dawnej, tzn. prowadzenie postępowania do końca według dotychczasowych przepisów; zasadę ustawy nowej, tzn. powtórzenie dokonanych już czynności od nowa według nowych regulacji; zasadę postępowania mieszanego, tzn. należałoby pozostawić dokonane czynności w mocy, a kolejne prowadzić według nowych przepisów¹². Obowiązujący obecnie kodeks postępowania karnego, podobnie jak jego poprzednik z 1969 r., opiera się na zasadzie stosowania nowej ustawy, co wyraża art. 6 przepisów wprowadzających k.p.k.¹³, chyba że ustawa stanowi inaczej (np. art. 8 przepisów wprowadzających). Określający tę zasadę jednak przepis znajduje się w odrębnej ustawie, która jakby się mogło wydawać, reguluje jedynie sytuację związaną z wprowadzeniem kodeksu z 1997 r. Zasada ta stanowi jednak wskazówkę interpretacyjną, w przypadku, w którym kolejność stosowania ustaw zmieniających nie została zawarta w przepisach nowelizujących. Ugruntowany już pogląd niebudzący wątpliwości zakłada, że w przypadku braku stosownych postanowień w ustawie zmieniającej oraz z uwagi na brak uniwersalnej

⁹ H. PALUSZKIEWICZ, *Jak czytać przepisy intertemporalne? Kilka uwag na marginesie nowelizacji kodeksu postępowania karnego. Część I – Wprowadzenie*, «Wojskowy Przegląd Prawniczy» 1/2016, s. 62.

¹⁰ P. HOFMAŃSKI, S. WALTOŚ, *op. cit.*, s. 149.

¹¹ H. PALUSZKIEWICZ, *Studia z zakresu problematyki intertemporalnej w prawie karnym procesowym*, Warszawa 2016, s. 19.

¹² M. CIEŚLAK, *Polska procedura karna*, Warszawa 1971, s. 185-186.

¹³ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 556); por. również art. VII ustawy z 19 kwietnia 1969 r. Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 13, poz. 97).

regulacji na wzór art. 4 k.k., regułą jest zasada „chwytania prawa w locie”, a więc stosowania ustawy nowej¹⁴. Wyraz temu dał Sąd Najwyższy w uzasadnieniu uchwały z 29 listopada 2016 r., I KZP 10/16, stwierdzając, że zasada ta jest „stosowana w drodze *analogiae legis* wówczas, gdy ustawodawca, wprowadzając zmiany w prawie, nie zamieści przepisów przejściowych”, wskazując, że ma ona charakter metazasady¹⁵.

3. PRZEPISY PRZEJŚCIOWE NOWELI LIPCOWEJ ORAZ NOWELI KWIETNIOWEJ

Na tle powyższych rozważań powstało zagadnienie prawne będące przedmiotem uchwały Sądu Najwyższego z 29 listopada 2016 r., a dotyczącego tego, jakie przepisy należy stosować do spraw prowadzonych po 14 kwietnia 2016 r., czyli od 15 kwietnia¹⁶, w których akt oskarżenia, wniosek o wydanie wyroku skazującego, wniosek o warunkowe umorzenie postępowania lub wniosek o umorzenie postępowania przygotowawczego i orzeczenie środka zabezpieczającego skierowano do sądu przed 1 lipca 2015 r.¹⁷ Reforma z września 2013 r. kładła nacisk na zwiększenie kontrydiktoryjności procesu, ograniczając między innymi rolę składu orzekającego w przeprowadzaniu dowodów, zapewniając prawo do korzystania z obrońcy i pełnomocnika na wniosek strony oraz uchylając możliwość zwrócenia sprawy z postępowania sądowego do postępowania przygotowawczego celem uzupełnienia materiału dowodowego. Z kolei nowela kwietniowa z 2016 r. odwróciła kierunek tej reformy, przywracając w dużej części uchylone wcześniej przepisy, wydłużając terminy do dokonania czynności na niekorzyść oskarżonego oraz wprowadzając skargę na kasatoryjny wyrok sądu odwoławczego.

Przepisy przejściowe zawarte w obu ustawach zostały oparte na primacie stosowania ustawy nowej, z licznymi jednak wyjątkami. Zgodnie

¹⁴ Zob. więcej: H. PALUSZKIEWICZ, *Studia z zakresu problematyki intertemporalnej...*, s. 19-23.

¹⁵ Uchwała SN z 29 listopada 2016 r., I KZP 10/16, «Lex» nr 2155213.

¹⁶ Data wejścia w życie noweli kwietniowej.

¹⁷ Data wejścia w życie noweli lipcowej.

z art. 27 noweli lipcowej przepisy ustaw nią nowelizowanych stosuje się w brzmieniu nią nadanym do spraw wszczętych przed jej wejściem w życie, chyba że ustawa stanowi inaczej, a także że w razie wątpliwości należy stosować ustawę nową (art. 29). Wyjątki od tej zasady wprowadzały przepisy ustawy dotyczące prowadzenia postępowania w szczególnej formie (art. 32) oraz wznowienia postępowania (art. 33). Szczególną regulację, która wyłączała stosowanie poszczególnych nowych przepisów do prowadzonych spraw, ustawodawca przewidział w art. 34-40. Przykładowo zgodnie z art. 36 pkt 1 noweli do spraw, w których wniesiono akt oskarżenia przed dniem wejścia w życie noweli, do czasu prawomocnego zakończenia sprawy nie stosuje się art. 168a k.p.k., który dotyczył zakazu wykorzystywania dowodów pochodzących z przestępstwa.

Przepisy intertemporalne z kolei noweli kwietniowej są mocno ograniczone. Jej art. 21 zawiera domniemanie stosowania przepisów w brzmieniu nadanym tą nowelą, jeśli w tym zakresie powstaną jakieś wątpliwości. Jednakże jej art. 25 ust. 1, inaczej niż w przypadku wcześniejszej nowelizacji, stanowi, że jeżeli na podstawie dotychczasowych przepisów po 30 czerwca 2015 r. skierowano akt oskarżenia, wniosek o wydanie wyroku skazującego, wniosek o warunkowe umorzenie postępowania lub wnioski o umorzenie postępowania przygotowawczego i orzeczenie środka zabezpieczającego, postępowanie toczy się według przepisów dotychczasowych do prawomocnego zakończenia postępowania. Wspomniana data stanowi datę wejścia w życie noweli lipcowej (1 lipca 2015 r.), wobec czego postępowania sądowe zainicjowane w okresie od 1 lipca 2015 r. do 15 kwietnia 2016 r. toczą się w oparciu o przepisy w brzmieniu nadanym nowelą lipcową. Stosuje się do nich jednak rozdział 55a kodeksu postępowania karnego wprowadzony na mocy noweli kwietniowej. Również postępowania dotyczące nadzwyczajnych środków postępowania oraz postępowań po uprawomocnieniu się postępowania (działy XI i XII kodeksu postępowania karnego) zgodnie z art. 25 ust. 3 noweli toczą się na podstawie dotychczasowych przepisów. Jest to zatem regulacja dająca w tym zakresie prymat zasadzie stadialności, czym różni się od rozwiązania zawartego w noweli lipcowej. Postępowania przygotowawcze z kolei, w których nie wniesiono aktu

oskarżenia przed 15 kwietnia 2016 r., prowadzi się w dalszym ciągu według przepisów w brzmieniu nadanym tą nowelą (art. 24).

4. ROZSTRZYGNIĘCIE KOLIZJI W ODNIESIENIU DO NOWELIZACJI KODEKSU POSTĘPOWANIA KARNEGO Z 2015 R. I 2016 R.

Najistotniejszy problem z punktu widzenia stosowania prawa miał miejsce w odniesieniu do procesów wszczętych przed dniem 1 lipca 2015 r. i trwających nadal po 15 kwietnia 2016 r., a to z uwagi na to, że w okresie niespełna roku w sposób diametralny zmianie uległy kluczowe przepisy dotyczące przebiegu procesu. Przytoczone powyżej przepisy przejściowe noweli kwietniowej odnoszą się wprost do stanu prawnego wprowadzonego na mocy noweli lipcowej, wielokrotnie odnosząc się do daty jej wejścia w życie. Wątpliwości jednak związane były z określeniem właściwych przepisów procedury karnej dla postępowań sądowych wszczętych przed datą wejścia w życie noweli lipcowej, tj. w których przed 1 lipca 2015 r. złożono akt oskarżenia, wnioski o warunkowe umorzenie postępowania lub o umorzenie i zastosowanie środków zabezpieczających i które nie zakończyły się prawomocnie przed datą 15 kwietnia 2016 r., tj. wejścia w życie noweli kwietniowej. Zgodnie z uzasadnieniem wniosku Pierwszej Prezes Sądu Najwyższego wnoszącym o rozstrzygnięcie rozbieżności wykładni prawa¹⁸ na tym tle powstały rozbieżności w orzecznictwie Sądu Najwyższego. W postanowieniu z 22 czerwca 2016 r. SN rozpoznający zażalenie na odmowę sporządzenia uzasadnienia wyroku sądu odwoławczego wydanego 11 maja 2016 r. w sprawie wszczętej przed 1 lipca 2015 r. stwierdził, że „z art. 25 ust. 1 ustawy nowelizacyjnej z 2016 r. wynika, że w sprawach, w których przed dniem 1 lipca 2015 r. wszczęto postępowanie sądowe i nie zostało ono prawomocnie zakończone do 14 kwietnia 2016 r., stosuje się po tym dniu przepisy nowe, w tym art. 100 § 3 k.p.k.”¹⁹, z czego wy-

¹⁸ Wniosek Pierwszej Prezes Sądu Najwyższego z 12 września 2016 r., BSA II-4110-5/16, pkt III-IV uzasadnienia wniosku, s. 5.

¹⁹ Postanowienie SN z 22 czerwca 2016 r., III KZ 39/16, «Lex» nr 2100245.

nika obowiązek doręczenia wyroku sądu odwoławczego oskarżonemu pozbawionemu wolności, którego mimo wniosku nie sprowadzono na rozprawę (art. 422 § 2a w związku z art. 100 § 3 k.p.k.). Z kolei odmienne stanowisko wyraził SN w postanowieniu z 24 sierpnia 2016 r.²⁰, w którym również rozpoznając zażalenie na odmowę uzasadnienia wyroku sądu odwoławczego, stwierdził, że pogląd wyrażony w postanowieniu SN z 22 czerwca 2016 r. jest nietrafny, bowiem jak stwierdził SN: „ustawa z 2016 r. nie derogowała przepisu art. 27 ustawy z 2013 r. Z faktu wprowadzenia zmian dokonanych ustawą z 2016 r. i zawartych w niej przepisów intertemporalnych nie można wywodzić o «utracie» mocy art. 27 ustawy z 2013 r.”. Sąd Najwyższy argumentował następnie, że „ustawa z dnia 11 marca 2016 r. w zakresie wprowadzonych zmian mogła zatem określać reguły intertemporalne (przepisy przejściowe) w odniesieniu do dwóch stanów prawnych, tj. poprzedniego i nowego. Ustawa ta, co do zasady – [...] nie mogła regulować tych kwestii, które już były rozwiązane przez przepisy przejściowe zawarte w ustawie z 2013 r.”²¹. Również w postanowieniu z 28 lipca 2016 r. SN stwierdził, że wprowadzona nowelą kwietniową skarga na wyrok sądu odwoławczego ma zastosowanie jedynie w sprawach, w których akt oskarżenia wniesiony został po dniu 30 czerwca 2015 r., powołując się na literalną wykładnię art. 25 ust. 2 noweli kwietniowej²². Na podobnym stanowisku w kwestii stosowania znowelizowanych przepisów o odszkodowaniu za niesłuszne skazanie stanął Sąd Apelacyjny w Szczecinie²³.

Odpowiadając na postawione przez Pierwszego Prezesa pytanie, SN trafnie stwierdził, że w prowadzonych po dacie wejścia w życie noweli kwietniowej sprawach wszczętych przed 1 lipca 2015 r. zastosowanie znajdą przepisy w brzmieniu nadanym nowelą kwietniową. W pierwszej kolejności odnieść należy się do tego, że SN prawidłowo wywiódł, że nowela kwietniowa, mimo że *expressis verbis* nie zawiera postanowienia o stosowaniu jej przepisów do postępowań już prowadzonych, to zasada ta wynika z jej art. 28, który określa jej datę wejścia w życie,

²⁰ Postanowienie SN z 24 sierpnia 2016 r., IV KZ 38/16, «Lex» nr 2151441.

²¹ *Ibidem*.

²² Postanowienie SN z 28 lipca 2016 r., IV KZ 39/16, «Lex» nr 2076412.

²³ Wyrok SA w Szczecinie z 21 kwietnia 2016 r., II Aka 40/16, «Lex» nr 2121854.

z wyjątkiem przewidzianym w art. 25 ust. 1. Soro bowiem przepis art. 25 ust. 1 przewiduje, że w postępowaniach sądowych wszczętych po 30 czerwca 2015 r. wyjątkowo stosuje się przepisy dotychczasowe, to przepis ten stanowi *lex specialis* wobec bezpośredniego stosowania ustawy nowej. Co więcej, bezpośrednio stosowania ustawy nowej wynika także z art. 21, który w razie wątpliwości nakazuje stosowanie ustawy nowelizującej. Rozwiązanie to zatem przesądza o kwestii derogowania wcześniejszych przepisów intertemporalnych noweli lipcowej. Jak słusznie zauważa SN: „Skoro bowiem ustawa późniejsza, zawierająca własne przepisy przejściowe zawierające wyjątki, wchodzi w życie 15 kwietnia 2016 r., to wcześniejsze regulacje kwestii przejściowych tracą moc i to bez potrzeby wskazywania poszczególnych przepisów”. Podstawową kwestią w tym względzie jest określenie, w jakim stosunku pozostają do siebie nowele zmieniające tę samą ustawę. Wyjątkowe traktowanie przepisów przejściowych, które po wejściu w życie kolejnej noweli zawierającej własne przepisy intertemporalne miałyby nie tracić mocy ze względu na swego rodzaju równoważność obu ustaw nowelizacyjnych, jest nieuzasadnione. Po pierwsze, przepis przejściowy zawarty we wcześniejszej ustawie nie stanowi przepisu wyższej rangi, który w toku następnej nowelizacji nie mógłby być zastąpiony innym przepisem. Po drugie, ustawa nowelizacyjna ze swej natury jest aktem jednorazowym, który wraz z wprowadzaniem następnej noweli traci znaczenie w zakresie nią zmienionym. Dotyczy to zatem także zawartych w poprzedniej nowelizacji przepisów przejściowych. Twierdzenie odwrotne prowadziłoby bowiem do sytuacji absurdalnej. Skoro w żadnym przepisie noweli kwietniowej nie ma zawartej normy mówiącej o wygaśnięciu ustawy zmieniającej z 23 września 2017 r., to w ślad za tym rozumowaniem należałoby stwierdzić, że nie został uchylony jej art. 1 pkt 1²⁴, mimo że

²⁴ Art. 1. W ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555, z późn. zm.) wprowadza się następujące zmiany: 1) w art. 2 w § 1 pkt 1 otrzymuje brzmienie:

„1) sprawca przestępstwa został wykryty i pociągnięty do odpowiedzialności karnej, a osoba, której nie udowodniono winy, nie poniosła tej odpowiedzialności”.

nowela kwietniowa w art. 1 pkt 1²⁵ dotyka tej samej kwestii. Jest to rozumowanie błędne. Dopuszczalne jest bowiem derogowanie przepisów w sposób milczący przez sam fakt odmiennego uregulowania danej kwestii, a jedną z podstaw, w oparciu o które rozstrzyga się o derogacji, jest reguła chronologiczna (*lex posteriori derogat legi priori*), według której akt wydany później uchyla akt wcześniejszy, o ile ma taką sam moc prawną²⁶. Trzeba mieć na względzie, że przepisy intertemporalne są powiązane z merytorycznymi zmianami, jakich nowela, w której są zawarte, dokonuje w ustawie. Z tego zatem względu odmiennie uregulowanie czasowego aspektu funkcjonowania nowelizacji kodeksu, poza wyraźnym wyjątkiem płynącym z art. 25, uchyla przepisy intertemporalne ustawy wcześniejszej.

Przedstawiona w dalszej części uzasadnienia argumentacja Sądu Najwyższego dotycząca wykładni art. 25 ust. 1 noweli kwietniowej nie pozostawia wątpliwości co do tego, że zakresem stosowania tej noweli objęte są postępowania toczące się przed datą 1 lipca 2015 r. Wynika to przede wszystkim z wykładni *a contrario* tego przepisu, a także z zakazu rozszerzającej wykładni przepisów o charakterze wyjątkowym (*exceptiones non sunt extendendae*). Warto jest także zwrócić uwagę na różnicę widoczną na tle art. 25 ust. 1 i ust. 3 noweli kwietniowej. W ust. 3 ustawodawca przewidział, że postępowania nadzwyczajne (kasacja, wznowienie postępowania) oraz postępowania po uprawomocnieniu się postępowania (podjęcie postępowania warunkowo umorzonego, odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie, ułaskawienie oraz orzekanie kary łącznej) wszczęte i niezakończone do dnia wejścia w życie ustawy, toczą się do ich zakończenia według przepisów dotychczasowych, a więc w brzmieniu nadanym nowelą lipcową. W tym przypadku zatem inaczej został określony krąg postępowań, do których zastosowanie znajdują przepisy dotychczasowe. Przepis nie posługuje się bowiem datą dzienną, a wymienia jedynie

²⁵ Art. 1. W ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. poz. 555, z późn. zm.) wprowadza się następujące zmiany: 1) w art. 2 w § 1 pkt 1 otrzymuje brzmienie: 1) sprawca przestępstwa został wykryty i pociągnięty do odpowiedzialności karnej, a osoba niewinna nie poniosła tej odpowiedzialności.

²⁶ L. MORAWSKI, *Wstęp do prawoznawstwa*, Toruń 2009, s. 63.

„wszczęte i niezakończone do dnia wejścia w życie niniejszej [noweli kwietniowej – J.K.] ustawy”. Ze względu zatem na brak określenia początkowego terminu, postępowania wszczęte i niezakończone do 15 kwietnia 2016 r. obejmować będą także postępowania wszczęte po 1 lipca 2015 r., jak również przed tą datą. Wyraźnie więc odmienne uregulowanie sposobu stosowania przepisów dotychczasowych do postępowań jurysdykcyjnych i postępowań następczych nie pozwala na przyjęcie stanowiska, że przypadki te należy traktować tak samo.

Przemawia za tym także *ratio legis* dokonanej nowelizacji ograniczającej kontradykcyjność procesu karnego. Zauważyć trzeba, że postępowania jurysdykcyjne zainicjowane przed datą 1 lipca 2015 r. prowadzone były do tej daty w oparciu o przepisy, do których w dużej mierze powróciła nowela kwietniowa, a więc w oparciu o inkwizycyjno-kontradykcyjny model procesu karnego. Co więcej, art. 36 noweli lipcowej w stosunku do tych postępowań wyłączał stosowanie wielu przepisów znowelizowanych tą ustawą. Z relacji między art. 36 noweli lipcowej oraz art. 25 ust. 1 noweli kwietniowej wynika, że w zakresie wymienionym w art. 36 ustawy z 2013 r. zastosowanie znajdują przepisy w brzmieniu sprzed 1 lipca 2015 r., a w pozostałym dopiero przepisy noweli kwietniowej²⁷. Stosowanie zatem do tych postępowań przepisów w brzmieniu nadanym nowelą kwietniową jest uzasadnione powrotem do pierwotnego dla nich modelu postępowania. Z kolei argument o ochronie praw słusznie nabytych podniesiony w postanowieniu SN z 24 sierpnia 2016 r. dla uzasadnienia stosowania przepisów noweli lipcowej wobec braku wyraźnego ich derogowania, nie może zostać uznany za decydujący. Jak słusznie zauważa SN w uchwale, potrzeba każdorazowego badania, czy w danych realiach ze względu na brak przepisów przejściowych zachowane zostały prawa słusznie nabyte, prowadzić mogłoby do niespójności w orzecznictwie. Przyjęcie tymczasem bezpośredniego działania prawa nowego ze względu na brak przepisów szczególnych jest akceptowane w doktrynie i orzecznictwie

²⁷ B. AUGUSTYNIAK, *Komentarz do art. 25 Ustawy z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustawy* (Dz. U. z 2016 r. poz. 437), [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do zmian 2016*, red. D. ŚWIECKI, Warszawa 2016, s. 706.

sądowym²⁸. Milczenie ustawodawcy co do określenia przepisów właściwych dla postępowań jurysdykcyjnych wszczętych przed 1 lipca 2015 r. przemawia zatem za stosowaniem noweli kwietniowej, a nie przepisów w brzmieniu nadanym nowelą lipcową.

5. PRZEPISY PRZEJŚCIOWE NOWELIZACJI Z 2019 R.

Mniejsze wątpliwości co do stosowania właściwych przepisów procesowych wynikają z nowelizacji kodeksu postępowania karnego dokonanej ustawą z 19 lipca 2019 r., która weszła w życie 5 października 2019 r., co wynika z faktu, że miała ona miejsce trzy lata po noweli z 2016 r., a nie następowała po niespełna roku. Odmienny jest także zakres nowelizacji przepisów kodeksu postępowania karnego, ponieważ nowelizacja ta nie przywraca poprzedniego stanu prawnego, jak to miało miejsce w 2016 r.

Ogólną regułą kolizyjną ustawodawca zawarł w art. 6 wskazującym, że w razie wątpliwości, czy stosować prawo dotychczasowe, czy przepisy nowej ustawy, stosuje się przepisy niniejszej ustawy. Rozwinięcie tej reguły stanowi art. 8, w którym wskazano, że przepisy ustaw wymienionych w jej art. 1-5, a więc także kodeksu postępowania karnego zmienianego w art. 1, w brzmieniu nadanym niniejszą ustawą, stosuje się do spraw wszczętych przed dniem jej wejścia w życie, jeżeli przepisy zawarte w dalszej części nie stanowią inaczej. Tym samym przepisy kodeksu postępowania karnego w brzmieniu obowiązującym od 5 października 2019 r. znajdują zastosowanie do wszystkich tych postępowań, które zostały wszczęte przed tą datą, niezależnie od daty wszczęcia postępowania, tj. tego, czy miało to miejsce po dokonaniu nowelizacji z 2015 r. czy 2016 r.

Wyjątek od zasady stosowania przepisów nowych ustawa nowelizująca zawiera w art. 7 dotyczącym ogólnej reguły skuteczności czynności procesowych dokonanych przed wejściem w życie nowelizacji, jeśli zostały dokonane z zachowaniem przepisów dotychczasowych.

²⁸ T. PIETRZYKOWSKI, *Podstawy prawa intertemporalnego. Zmiany przepisów a problemy stosowania prawa*, Warszawa 2011, s. 100.

Reguła ta ma za zadanie przestrzeganie stron procesu do obowiązującego prawa²⁹, ponieważ jest oczywiste, że skuteczna czynność procesowa dokonana w oparciu o obowiązujące przepisy nie może zostać następnie z mocą wsteczną uznana za wadliwą i z tego względu niewywołującą skutków prawnych. Drugim wyjątkiem, na mocy którego wyłączono stosowanie nowych przepisów, jest art. 9 ustawy, w myśl którego jeżeli nastąpiła zmiana właściwości lub składu sądu, do czasu zakończenia postępowania w danej instancji orzeka sąd dotychczas właściwy lub w dotychczasowym składzie. Powyższa reguła odnosząca się do tzw. zasady petryfikacji ma szczególne znaczenie w toku postępowania karnego do tego stopnia, że w orzecznictwie przyjęto, iż ma ona charakter normy ogólnej obowiązującej nawet w przypadku, gdy nie została ona *explicite* zawarta w przepisach przejściowych³⁰. Ma to szczególne znaczenie gwarancyjne dla uniknięcia możliwości sterowania właściwością lub składem sądów w już toczących się procesach. Na gruncie tej nowelizacji przepis ten dotyczy uregulowania zawartego w art. 38 § 1 k.p.k. dotyczącym określenia sądu właściwego dla rozstrzygnięcia sporu o właściwość, poprzez uszczegółowienie, że spór o właściwość między sądem rejonowym a sądem okręgowym rozstrzyga sąd apelacyjny, a spór o właściwość między sądem apelacyjnym a innym sądem powszechnym – Sąd Najwyższy. W kwestii składu sądu nowelizacja dokonała także zmiany art. 29 § 1 k.p.k., na mocy którego obecnie apelację lub kasację od wyroku orzekającego karę dożywotniego pozbawienia wolności albo wnoszącą o wymierzenie takiej kary rozpoznaje sąd w składzie pięciu sędziów. W dotychczasowym zaś stanie prawnym sąd odwoławczy w składzie pięciu sędziów rozpoznawał jedynie apelację od wyroku wymierzającego karę dożywotniego pozbawienia wolności, zaś w przypadku apelacji na niekorzyść oskarżonego od kary łagodniejszego rodzaju przy zarzucie niewspółmierności kary sąd orzekał w składzie trzech sędziów. Również na gruncie art. 11 ustawy utrzymano stosowanie przepisów dotychczasowych co do postępowań wszczętych przed dniem wejścia w życie tej ustawy na skutek wniesienia zażalenia

²⁹ W. WRÓBEL, *op. cit.*, s. 145.

³⁰ *Ibidem*, s. 161.

na postanowienie o odmowie wszczęcia lub umorzeniu postępowania przygotowawczego do czasu rozpoznania zażalenia. Powyższe skutkuje tym, że dopiero od czasu rozpoznania zażalenia na postanowienie kończące postępowanie przygotowawcze zastosowanie znajdują przepisy kodeksu postępowania karnego w brzmieniu nadanym nowelizacją z 2019 r., co ma szczególne znaczenie w kwestii możliwości wniesienia subsydiarnego aktu oskarżenia.

6. WPŁYW NOWELIZACJI NA STATYKĘ PROCESU

Przedstawione powyżej rozważania odnoszą się do kinetyki procesu karnego, rozumianej jako ruch procesowy, w którym określone wydarzenia procesowe powodują przejście z jednego etapu do kolejnego³¹. Z kolei statyka procesu to jego elementy biernie, tzn. jego przedmiot, przedmiot czynności procesowej oraz dostępne narzędzia³². W tym kontekście zgodnie z zasadą skuteczności czynności procesowych dla oceny elementów statycznych postępowania zastosowanie znajdować będą przepisy obowiązujące w dacie podejmowania tej czynności. Reguła skuteczności czynności procesowych, jako wyjątek od zasady bezpośredniego stosowania, odnosi się do oceny poprawności zdarzeń procesowych, którym prawo karne procesowe nadaje znaczenie i stwarza warunki formalne³³. Hanna Paluszkiewicz wywodzi z tej zasady zatem, że oceny prawnoprocessowej skuteczności czynności prawnej należy dokonywać w oparciu o przepisy obowiązujące w dacie jej dokonania³⁴. Na tym jednak gruncie pojawia się wątpliwość co do określenia właściwego reżimu prawnego dla sytuacji prawnych powstałych przed zmianą prawa, a których znaczenie i rola uległy zmianie wraz z nowelizacją. W tym kontekście wymienić można wykorzystywanie w procesie karnym dowodów uzyskanych przy okazji kontroli operacyjnej innego przestępstwa niż objęte katalogiem określonym w art. 237 § 3 k.p.k.

³¹ P. CZARNECKI, A. MATUKIN, *op. cit.*, s. 194.

³² *Ibidem*.

³³ H. PALUSZKIEWICZ, *Studia z zakresu problematyki intertemporalnej*, s. 24-25.

³⁴ *Ibidem*, s. 27.

(art. 237a k.p.k.). Bartłomiej Sitkiewicz zwrócił uwagę w tym względzie na niekonstytucyjność retroaktywnego stosowania tej regulacji do dowodów uzyskanych przed dniem wejścia w życie nowelizacji, co jest sprzeczne z zasadą pewności prawa³⁵. Autor ten uznał za niedopuszczalne wykorzystywanie takich materiałów powstałych do 15 kwietnia 2017 r. na podstawie znowelizowanych przepisów ze względu na naruszenie zasady zaufania do państwa i pewności prawa. Pogląd ten jest jednak nieuzasadniony. Stosowanie nowej ustawy w takim przypadku nie stanowi jej retroaktywnego działania, lecz działanie retrospektywne, o czym już była mowa powyżej. Nie jest również zasadne twierdzenie o naruszeniu w takim wypadku pewności prawa. Czynność procesowa polegająca na wykorzystaniu zdobytego materiału ma miejsce bowiem już w czasie obowiązywania nowego porządku prawnego, a jedynie jej przesłanki powstały na gruncie wcześniej obowiązującego prawa. Nie ma zatem podstaw, by odmawiać nowym regulacjom stosowania. Ponadto ewentualne stwierdzenie niekonstytucyjności przepisu art. 237a w zakresie jego stosowania do stanów faktycznych przed 15 kwietnia 2016 r. mogłoby mieć miejsce jedynie w drodze właściwego orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego.

W powyższej kwestii zasadne jest podniesienie zagadnienia związanego z oceną dokonywaną przez sąd odwoławczy uchybień procesowych mających miejsce przed wejściem w życie noweli kwietniowej, w przypadku gdy rozpoznawanie apelacji ma miejsce po 15 kwietnia 2016 r., a postępowanie wszczęte zostało przed datą 1 lipca 2015 r. Z powołanego już przepisu art. 20 noweli kwietniowej wynika, że skuteczność czynności procesowej oceniana jest przez pryzmat przepisów obowiązujących w dacie czynności. Z przyjętej tezy Sądu Najwyższego zawartej w analizowanej uchwale wynika, że do postępowania odwoławczego w tych sprawach zastosowanie znajdują przepisy w brzmieniu nadanym nowelą kwietniową. Hanna Paluszkiwicz podaje, że w odniesieniu do zmian normatywnych na tym tle pojawić się mogą sytuacje, w których na

³⁵ B. SITKIEWICZ, *Wykorzystanie dowodów uzyskanych w ramach kontroli operacyjnej oraz podsłuchu procesowego*, [w:] *Postępowanie karne po nowelizacji z dnia 11 marca 2016 r.*, red. A. LACH, Warszawa 2017, s. 125.

gruncie przepisów obowiązujących w czasie podejmowania czynności mogą one być uznawane za niedopuszczalne, bezskuteczne, wadliwe, bezzasadne bądź nawet nieważne³⁶. Ich ocena jednak odbywać się będzie na gruncie uprzednio obowiązujących przepisów. W związku z tym pojawia się też wątpliwość co do oceny czynności, które w oparciu o te przepisy dotknięte są wadą, natomiast według przepisów znowelizowanych zostały przeprowadzone poprawnie, czego przykładem może być chociażby wykorzystanie dowodów uzyskanych nielegalnie w oparciu o art. 168a k.p.k. Rodzi się pytanie, czy sąd odwoławczy zobowiązany jest do uwzględnienia zarzutu naruszenia przepisów postępowania, który jednakże w wyniku nowelizacji odpowiednich przepisów stracił na aktualności. Hanna Paluszkiewicz zwraca uwagę, że wadliwość czynności może być w określonych przypadkach konwalidowana poprzez usunięcie z mocą wsteczną wady lub zaistnieniu takich okoliczności, w których wada traci zdolność negatywnego oddziaływania na tok procesu³⁷. Przemawiałoby to zatem za dopuszczalnością stosowania w postępowaniu odwoławczym przepisów konwalidujących wadliwą czynność procesową. Skoro bowiem przed sądem odwoławczym dopuszczalne byłoby przeprowadzenie dowodów z uwzględnieniem obecnego brzmienia art. 168a k.p.k., to nie jest racjonalne w toku tego samego postępowania uwzględnienie zarzutu, który eliminowałby czynność, mimo że następnie może być ona *lege artis* przeprowadzona. Na podobnym też stanowisku stanął Sąd Najwyższy na gruncie noweli lipcowej, rozpoznając kasację opartą na art. 439 § 1 pkt 11 k.p.k. Wraz z wejściem w życie tej noweli ograniczony został obowiązek obligatoryjnego uczestnictwa oskarżonego w rozprawie głównej (art. 374 k.p.k.). Wobec braku szczególnej regulacji intertemporalnej w tym zakresie SN stwierdził wówczas, że: „Z dniem 1 lipca 2015 r., wobec nowej treści art. 374 § 1 k.p.k. [...] obecność oskarżonego na rozprawie głównej przestała być obowiązkowa (poza wyjątkiem wskazanym w art. 374 § 1a k.p.k.), a w konsekwencji, ewentualne uchybienia z tym związane, choć zaistniałe wcześniej, z tym dniem straciły charakter bezwzględnej przyczyny odwoławczej z art. 439

³⁶ H. PALUSZKIEWICZ, *Studia z zakresu problematyki intertemporalnej*, s. 26.

³⁷ *Ibidem*, s. 27.

§ 1 pkt 11 k.p.k.³⁸, a więc zgodnie z zasadą „chwytania w locie” określoną w art. 28 noweli lipcowej. Odmienne stanowisko wyraził SN w późniejszym orzeczeniu³⁹, jednak zawarta w nim argumentacja nie zasługuje na uwzględnienie. W szczególności bowiem nie jest trafne stwierdzenie, „że zasady zaufania do prawa i działań organów sądowniczych wskazują, iż zmienione przepisy postępowania już po wydaniu prawomocnego orzeczenia nie mogą mieć wpływu na ocenę jego zgodności z prawem, gdyż wynik tej oceny uzależniony mógłby być od daty rozpoznawania kasacji przez Sąd Najwyższy, a strona mogłaby być pozbawiona możliwości podniesienia zarzutu względnej przyczyny odwoławczej, licząc na podniesienie dopiero przed Sądem Najwyższym (np. z powodu taktyki obrończej) zarzutu bezwzględnej przyczyny odwoławczej”. W żadnej bowiem mierze nie można twierdzić, że prawidłowo prowadzona obrona liczyłaby na podniesienie bezwzględnego zarzutu odwoławczego przed SN, podczas gdy mogła skorzystać ze względnych przyczyn odwoławczych na etapie postępowania przed sądem odwoławczym. Na gruncie z kolei znowelizowanego art. 79 § 1 k.p.k. dotyczącego obrony obligatoryjnej w analogicznych realiach (rozpoznawania kasacji po dacie wejścia w życie noweli), SN, mając na względzie przepis art. 439 § 2 k.p.k., stwierdził, że „nie można pominąć faktu, że po ewentualnym uchyleniu zaskarżonego kasacją wyroku, ponowne postępowanie w sprawie [...] toczyć się będzie w myśl nowej regulacji bez obligatoryjnego obrońcy, a więc tak jak się toczyło przed Sądem w K.”⁴⁰.

7. ZAKOŃCZENIE

Z przytoczonych powyżej względów wynika, że kwestia określenia właściwych przepisów kodeksu postępowania karnego mających zastosowanie w toczącej się sprawie ma doniosłe znaczenie z punktu

³⁸ Postanowienie SN z 9 lipca 2015 r., III KK 375/14, «Lex» nr 1754265; zob. też postanowienie SN z 22 czerwca 2016 r., IV KK 3/16, «Lex» nr 2062808.

³⁹ Wyrok SN z 2 października 2015 r., III KK 132/15, «Lex» nr 1814909; zob. też wyrok SN z 2 grudnia 2015 r., III KK 287/15, «Lex» nr 1943240.

⁴⁰ Postanowienie SN z 2 lutego 2016 r., II KK 288/15, «Lex» nr 2194922.

widzenia nie tylko sprawności i prawidłowości postępowania, lecz także dla zapewnienia procesu rzetelnego i sprawiedliwego. Częste nowelizacje procedury karnej, szczególnie następujące w niedługim czasie po sobie, z pewnością nie sprzyjają realizacji tych celów. Powyższe szczególnie widoczne było na przełomie lat 2015 i 2016, gdzie w krótkim okresie kolejne nowelizacje kodeksu zawierały przepisy się wykluczające, co doprowadziło do konieczności wydania w tym przedmiocie uchwały przez Sąd Najwyższy. Z kolei nowelizacja kodeksu postępowania karnego z 2019 r., choć zawierała zbliżone przepisy przejściowe co wcześniejsze regulacje, nie powinna powodować takich komplikacji ze względu na dłuższy upływ czasu od poprzedniej gruntownej nowelizacji procedury karnej, lecz również ze względu na odmienny zakres nowelizacji.

Nie zmienia to jednak tego, że kluczową rolę w tym zakresie odgrywają przepisy przejściowe zawarte w każdej z ustaw nowelizujących. Ze względu na specyfikę materii, w prawie karnym procesowym wykluczone wydaje się przyjęcie uniwersalnej regulacji na wzór art. 4 k.k. i mimo dominującego poglądu o pierwszeństwie stosowania ustawy nowej, nie sposób wykluczyć jest takich sytuacji, w których mimo wejścia noweli w życie, stosowane w toku procesu będą przepisy uprzednio obowiązujące. Dokonywanie bowiem prawidłowości czynności procesowych przedsięwziętych przed datą wejścia w życie nowelizacji, których skutki co prawda zaistniały w nowym stanie prawnym, dokonywane będzie bowiem w oparciu o przepisy dotychczasowe. Dlatego też ustawodawca powinien przykładać szczególną wagę do sposobu formułowania przepisów przejściowych regulujących kolizję ustaw w czasie.

INTERTEMPORALNE ASPEKTY NOWELIZACJI KODEKSU POSTĘPOWANIA KARNEGO Z LAT 2015-2019

Streszczenie

Procedura karna w ciągu ostatnich kilku lat była jednym z najczęściej nowelizowanych aktów prawnych. W związku z tym pojawiły się rozbieżności w orzecznictwie sądów powszechnych oraz Sądu Najwyższego co do obowiązywania poszczególnych znowelizowanych przepisów

kodeksu postępowania karnego, szczególnie na gruncie nowelizacji z 2016 r., co doprowadziło do powstania zagadnienia prawnego będącego przedmiotem uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego oraz niniejszego artykułu. Kolejna duża nowelizacja procedury karnej miała miejsce w 2019 r. i również odnosiła się do kwestii stosowania przepisów nowych do już wszczętych postępowań.

INTERTEMPORAL ASPECTS OF THE 2015-2019 AMENDMENTS
TO THE POLISH CODE OF CRIMINAL PROCEDURE

Summary

Criminal procedure has been one of the acts of legislation to be most frequently amended in Poland over the last few years. As a result, there have been discrepancies in the jurisprudence of the ordinary courts and the Supreme Court with regard to the validity of particular provisions of the Code of Criminal Procedure which have been amended. Such situations have occurred especially in the context of the 2016 amendment, leading to a legal issue which was adjudged by seven members of the Supreme Court. This article examines the situation. Another major amendment to the Code of Criminal Procedure took place in 2019, and it too related to the application of new provisions to proceedings that had already started.

Słowa kluczowe: nowelizacja; proces karny; retroaktywność; intertemporalność.

Keywords: amendment; the penal process; retroactivity; intertemporality.

Literatura

- AUGUSTYNIAK B., *Komentarz do art. 25 Ustawy z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustawy* (Dz. U. z 2016 r. poz. 437, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do zmian 2016*, red. D. ŚWIECKI, Warszawa 2016, s. 702-715.
- CIEŚLAK M., *Polska procedura karna*, Warszawa 1971.
- CZARNECKI P., MATUKIN A., *Intertemporalne aspekty obowiązywania ustawy karnej procesowej – zarys problematyki*, «Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych» XIV.1/2010, s. 183-204.
- HOFMAŃSKI P., WALTOŚ S., *Proces karny. Zarys systemu*¹³, Warszawa 2016.
- MORAWSKI L., *Wstęp do prawoznawstwa*, Toruń 2009.
- PALUSZKIEWICZ H., *Jak czytać przepisy intertemporalne? Kilka uwag na marginesie nowelizacji kodeksu postępowania karnego. Część I – Wprowadzenie*, «Wojskowy Przegląd Prawniczy» 1.2016, s. 59-69.
- PALUSZKIEWICZ H., *Studia z zakresu problematyki intertemporalnej w prawie karnym procesowym*, Warszawa 2016.
- PIETRZYKOWSKI T., *Podstawy prawa intertemporalnego. Zmiany przepisów a problemy stosowania prawa*, Warszawa 2011.
- SITKIEWICZ B., *Wykorzystanie dowodów uzyskanych w ramach kontroli operacyjnej oraz podsłuchu procesowego*, [w:] *Postępowanie karne po nowelizacji z dnia 11 marca 2016 r.*, red. A. LACH, Warszawa 2017, s. 97-128.
- WRÓBEL W., *Zasady intertemporalne w prawie karnym procesowym*, Kraków 2017.